

1. Το δωμάτιο το λούνγκο

ΤΟ ΠΙΟ ΠΕΡΙΕΡΓΟ πράγμα που θυμάμαι από την εκκλησία του χωριού ήταν αυτός ο δῆθεν ουρανός, ζωγραφισμένος στον τρούλο ολογάλανος, σπαρμένος με μια οικογένεια από αστέρια. Έλεγα μέσα μου «Μην το ξεχάσεις, μην το ξεχάσεις Βαΐτσα, η εκκλησία για ταβάνι έχει τον γαλάζιο ουρανό»- γαλάζιο τάχατές μου, γιατί ήταν βαμμένος με μια μπογιά ξεπλυμένη σαν τους τρούλους των νησιών στην απέξω πλευρά τους. Τ' αστέρια ήταν επιχρυσωμένες εικόνες από αγίους: αριστερά ο Άγιος Νικόλας, δίπλα οι απόστολοι Πέτρος και Παύλος, παραδίπλα η Αγία Βαρβάρα, πάνω δεξιά ο Ιωάννης ο Πρόδρομος. Ο Ιορδάνης σαν γαλαξίας να κυλά προς το κέντρο. Το Άγιο Πνεύμα στη μέση, ένα περιστέρι που άπλωνε τα φτερά του και τους αγκάλιαζε όλους, πετώντας χρυσές ακτίνες προς τα μικρά παραθυράκια, στη βάση. Το κράταγαν γερά το περιστέρι αυτές οι ακτίνες. Γιατί τα πουλιά είναι φευγάτα, και πάνε...

«Η ζωή ομοιάζει με βιβλίων

που οι μωροί φυλλομετρούν και φεύγουν

Μονάχα οι φρώνιμοι το αναγινώσκουν

Διότι ξεύρουν ότι άπαξ θ' αναγνώσουν!»

Εμ, έτσι είναι τα πράματα, τι νομίζατε; Δύσκολα, στριφνά, για όλους. Και καλά την εποχή που ήμεθα παιδούλες κι ονειρευόμασταν ακόμη. Εδώ στα χρόνια που'χα φτάσει νά'μαι μεγάλη πια, είκοσι χρονώ, θυμάμαι τον άντρα μου τον Μιχάλη, που δεν άντεχε στο χωριό τα βερεσέδια και ήθελε ν'ανοιχτεί σε εμπόρια με τη Δύση. Πες-πες, λοιπόν, και με τη γκρίνια, κατάφερε κι έφτασε η χάρη του μέχρι το Ντεντέ Αγάτς- τη σημερινή Αλεξανδρούπολη, που τότε ήταν τουρκοχώρι, και μέχρι τον Κιρκά, ένα ελληνόφωνο χωριό εκεί παραδίπλα. Τηνπραμάτεια τη μεταφέρανε με καμήλες, μουλάρια και βοϊδάμαξες. Οι μισοί εκεί πέρα βγάζανε πετροκάρβουνο για τα τραίνα. Οι άλλοι μισοί ήταν καμηλιέρηδες, στη γραμμή μεταφοράς Ντεντέ-Αγάτς- Σαπτόση - έτσι λέγαμε τις Σάπες της Μαρώνειας που τράβαγε ως και τη Γκιμουλτζίνα- έτσι λέγαμε τότε την Κομοτηνή.

Γρήγορα ο Μιχάλης ανοίχτηκε και στην ξυλεία. Η ξυλεία ξεκινούσε από το Πλογιέστι της Ρουμανίας κι έφτανε με τα σλέπια του Δούναβη έως τη Μπραΐλα. Τα σακιά φορτώνονταν στα ελληνικά καράβια του Πόντου και ξεφορτώνονταν στα λιμάνια και τα παραλίμια της Θράκης. Στην κεντρική πλατεία της Αλεξανδρούπολης, μπροστά στο τζαμί και στο χάνι, έβλεπες ν' απλώνονται γύρω στα διακόσια σπιτάκια με κεραμίδια, και πιο πέρα μακρόστενοι αραμπάδες φορτώνανε την ξυλεία του αντρός μου. Υποταγμένος όπως ήταν στον νόμο τον μωαμεθανικό, πιγνόταν με τους ακτιρμάδες. Ήθελε να επεκταθεί, να επεκταθεί κι άλλο. Κι ήταν αυτό η ευτυχία μας και η δυστυχία μας ταυτόχρονα.

Ευτυχώς είχε γνωστούς παντού, ανθρώπους-κλειδιά. Γρήγορα άπλωσε η δουλειά προς την Ξάνθη, προς το Σαρή-Σαμπάν-τη σημερινή Χρυσούπολη- και προς την Κεραμωτή. Παντού

υπήρχαν συμπατριώτες μας φτιαγμένοι, ματωμένοι, πολλοί απ' αυτούς οικονομικοί παράγοντες, που έστεργαν τις δουλειές του άντρα μου.

Μέχρι που παντρεύτηκα κι ήρθαν κιόλας τα δεύτερα Χριστούγεννα.

Χάζευα τον γαλανό ουρανό με τα χρυσά αστέρια απ' τα στασίδια του γυναικωνίτη, και φόραγα τα πασούμια για ν'άνοι τα πόδια μου ξεκούραστα. Τις υπόλοιπες ημέρες φόραγα τσουράπια στα πόδια. Τη θυμάμαι τη φαμίλια των αγίων στον τρούλο, ακόμη και τώρα που είμαι ογδόντα τόσων χρονών και τους έχασα όλους.

Ξάφνου μου κάνει νόημα ο Μιχάλης από κάτω να τα μαζέψω και να τρέξω στο σπίτι, να στρώσω τραπέζι. Θά'ρχονταν οι συγγενείς και οι Χατζηπετρωναίοι και οι Λάμπες, να μαζωχτούμε και να δειπνήσουμε. Μετά τη λειτουργία των Χριστουγέννων, τα φαγιά τα γιορτινά ήταν συγκεκριμένα και ζόρικα να τα φτιάξεις: ιμάμ μπαϊλντί, άσπρο πιλάφι, αεριούχο σινάλκο για ποτό και μια κούπα ντοντουρμά καϊμάκ για ντεσέρ. Δώστου ν'ανασκουμπωνόμαστε, να είναι όλα έτοιμα στην ώρα τους. Μέχρι που πέρασε η ώρα, ο Μιχάλης γύρισε, πήρε το βιολί του και μάζεψε τη φαμίλια στο τζάκι, στο δωμάτιο το λούνγκο. Έφτυσε τα σκεβρωμένα κλειδιά και κούρδισε τα τέλια. Άρχισε να παίζει κι εγώ βάλθηκα να του τραγουδώ:

«Τον Μάη να ρίχνεις τη βροχή, τον θεριστή το χιόνι,

να βγάλει ο Γιώργος τ'άρματα, τα έρημα τσαπράζια

να πάρει δίπλα τα βουνά, δίπλα τα κορφοβούνια

να βγει μια πέτρα σταυρωτή, να σταυρωθεί να κάτσει»

Στον τοίχο κρεμόταν η διμούτσουνη πιστόλα του κι ένα ρολόι με καδένα, και δίπλα ένα χαϊμαλί κι ασπρόμαυρες φωτογραφίες του γάμου και των σογιών και των δυονών μας σε μια γωνιά, δίπλα στον οντά. Η φωτογραφία μας, εμένα και του Μιχάλη τ'αντρός μου.

Τον άλλον όμως...

Τον άλλον τον είχα σβήσει απ'το μυαλό μου. Αναγκαστικά, γιατί η ζωή ομοιάζει με βιβλίο. Τη μικρή φωτογραφία του την είχα μακριά απ'το δωμάτιο το λούνγκο. Την είχα θάψει βαθιά σε μια γλάστρα κι είχα φυτέψει από πάνω γιασεμί.

2. Bonjour, mes amis

ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ τον είχανε στείλει από μικρό στους frères, να μάθει τα Γαλλικά. Αυτό του είχε χρησιμεύσει στη ζωή του κι έκανε, όπως καταλαβαίνετε, και τη δική μας τη ζωή διαφορετική.

Όταν πρωτοφτάσαμε στην Κομοτηνή, είδε κι έπαθε να βρει το σπίτι όπου θα μετακομίζαμε. Τοποθέτησε τέσσερα χαμηλά σαμαροσκάμνια αναπαυτικά για τους μουσαφιρέους, φόρεσε στο κεφάλι το ρουμάνικο καλπάκι του από αστραχάν και είπε επίσημα

«Bonjour mes amis!»

«Μιχάλη», φώναξαν τ'αδέρφια του, «Μιχάλη μοιάζεις με αγά, βγάλτο αυτό το ρημάδι το καπέλο, θα τρομάξεις τα παιδιά!».

Από τις αδερφές μου, η μεγάλη -η Μαρία- παντρεύτηκε έναν χασάπη με μεγάλη περιουσία, μα μάς πέθαναν γρήγορα και οι δύο, χωρίς να μας αφήσουν ανήψια. Η δεύτερη αδερφή μου, η Βασιλικούλα, λίγο μετά την Καταστροφή παρέμενε ακόμα ανύπαντρη. Ο πατέρας την έστειλε τότε να βρει άντρα στην Αφρική, σ' εκείνη τη μεριά του Σουντάν που βρέχεται από την Ερυθρά Θάλασσα, όπου θα γνωριζόταν με Έλληνες απ'τα Δωδεκάνησα. Βέβαια, πέρα από τρελός, ο πατέρας μου ήταν κι άνθρωπος αυθεντικός: έβλεπε της μάνας μου το τεφτέρι με τα ποιήματα και τα ξερά γιασεμάκια μέσα κι έκαμνε πως δεν το'βλεπε. Ή, μάλλον, καταλάβαινε την αφοσίωση κι έριχνε εκεί όλη του την αγάπη.

Έφευγαν οι εμπόροι από την απογευματινή τους προσευχή-και μαζεύονταν να κάνουνε κονσουλτο στην κεντρική πλατεία, κάτω από τη διοίκηση του χότζα, του Έλληνα παπά και του εβραίου ραβίνου, που περιέργως συμφωνούσαν πάντοτε στο θέμα της εξόφλησης των χρεών:

«Ερχόμαστενε από το ίκιντι ναμάζι!» φώναζαν.

Ο χότζας- ο ίδιος ιμάμης που ακούγαμε τη φωνή του από τον μιναρέ- έβγαζε φετφάδες για ένα σωρό ζητήματα: για τις μικροκλεψιές, για τις μεγάλες κομπίνες, για τις διαφορές ανάμεσα στις φαμίλιες, ακόμη και για το Κοράνι. Έρχονταν πομάκοι αγάδες από τα χωριά της Ροδόπης που'χουν τα όμορφα κεράσια. Μαζί τους κατηφόριζαν υφασματοπώλες από τη Βουλγαρία, και μαζί κι Εβραίοι μανιφατουρατζήδες και σαράφηδες που τους άφηνες το ρολόι του τοίχου κι αυτοί σου δίνανε δυο παράδες αλλά το ρολόι δεν το ξανάβλεπες. Για να μην σας πω για 'κείνους τους περίεργους που κρατούσαν πανάκριβες ταμπακέρες κι έστριβαν σέρτικα τσιγάρα κι είχαν έναν παλιόβηχα, μα τι παλιόβηχα!

«Bonjour, mes amis!» έλεγε ο πατέρας μου, και τ'όλεγε με αγάπη.

Ήταν εκείνος που'δινε το σύνθημα: από 'κει και μετά επιτρέπονταν οι συναλλαγές.

Τον Φεβρουάριο του 1915 οι φήμες έλεγαν ότι ο Βενιζέλος είχε συναντηθεί με τον βασιλέα Κωνσταντίνο. Και πως είχαν αποφασίσει να στείλουν στρατεύματα στην Καλλίπολη: Έλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι και Μαυροβούνιοι ήρθαν μαζί και στρίμωξαν τον τουρκικό στόλο εδώ στα Δαρδανέλια, τον εμφιαλώσανε κανονικά. Εμείς φοβηθήκαμε, πήραμε τα μπογαλάκια μας και τα σεντούκια, τα φορτώσαμε σ'ένα κάρο κι αφήσαμε για τα καλά την Κομοτηνή για να πάμε πέρα από τον Νέστο, στο Σαρήσαμπαν. Δεν ξανακούσαμε ποτέ πια για 'κείνον τον εκκλησιακό επίτροπο που αρχικά τον προορίζανε για άντρα της Θεοδίτσας. Ο πατέρας είχε πει τότε ότι «Θα δει», είχε πει, «αργότερα για παντρείς η Θεοδίτσα μας!»...

Άρχισε ν' αλλάζει από τότε η ζωή μας, ριζικά. Όμως οι αλλαγές δεν γίνανε έτσι, απλά, από τη μια στιγμή στην άλλη.

Πρώτα αγάπησα τον Ελπιδοφόρο από τη Λάρνακα της Κύπρου και παντρευτήκαμε. Δεν ήμουν πια η Λίτσα η Λάππα, αλλά η Λίτσα η Θεοχαρίδου. Ύστερα έφυγα μαζί του με ένα καράβι και δυο πτήσεις ντακότες για να βρούμε τη Βασιλική μου στο Σουντάν: μας είχε κανονίσει ξεχωριστό σπίτι και το ενοίκιο για λογαριασμό μου θα το πλήρωνε το σχολείο της εκεί ελληνικής παροικίας. Κοντά μας ήρθε και η Θεοδίτσα – η μοναδική απ'τις αδερφές μου που 'μεινε ανύπαντρη. Τον μικρό μου αδερφό, τον Γιάννη, τον παντρέψαμε όσο ήμασταν ακόμα στο χωριό κι έφυγε στο Όμντουρμαν με τη γυναίκα του την Αλέκα, που ήταν Κύπρια- γιατί είχαμε ανοίξει πολλά παρε-δώσε με την Κύπρο εκείνα τα χρόνια.

Ο μεγάλος, ο Γιώργος, είχε διαφορετική μοίρα. Κάποια στιγμή που έκανα μάθημα στο σχολείο, μπήκε στην τάξη η διευθύντρια και με διέκοψε και μου είπε πως είναι από Ελλάδα ο αδερφός μου ο Γεώργιος σε υπεραστικό και να τρέξω, είπε, να πάρω το ακουστικό στο γραφείο της κι εκείνη θα φύλαγε την τάξη μου. «Συγγνώμη παιδιά, να καθήσετε ήσυχα», είπα τότε κι έτρεξα ανήσυχη. Σήκωσα τ'ακουστικό και άκουσα απ'το στόμα τ'αδελφού μου την πικρή την είδηση, πως χωρέθηκε ο μπαμπάς μας, και: «Λίτσα», μου λέει, «Ήρθε η ώρα να κοπιάσω κοντά σας!».

Μετά από ένα μήνα κατέφθασε κι ο Γιώργος μας στην Αφρική. Κι έφερε μαζί του και τη μάνα μας, τη Βαΐτσα.

3. Τα χαΐρια της Βαΐτσας

ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΜΟΥ ΕΙΝΑΙ ΑΘΗΝΑ-ΜΑΡΙΑ και είμαι η κόρη της Βασιλικής Λάππα. Γεννήθηκα στο Πορτ Σουντάν, στην Ερυθρά Θάλασσα.

Από την παιδική μου ηλικία θυμάμαι ένα κλάμα γοερό, σαν μικρού παιδιού. Οι μαύρες γυναίκες πλένανε τα ρούχα τους στην άκρια του νερού, τα σαπούνιζαν πάνω στο ξύλο και τα ξέβγαζαν και είχαν δίπλα τα μωρά τους φασκιωμένα στο καλάθι. Και δώστου να πλένουν και να τραγουδούν «Τά α λίλι για μπάτα! Ου ά ναμα λι έ! Τά α λίλι φελ μουχάτα! Ου ά ναμα λι έ!» , και δώστου να σαπουνίζουν. Αυτό είναι ένα δημοτικό τραγούδι της βόρειας Νουβίας, που το τραγουδούν οι άντρες μαζεμένοι στη μια μεριά όταν οι γυναίκες στην άλλη μεριά βαδίζουν λικνιστά με τις κανάτες το νερό στο κεφάλι. Οι άντρες αρχίζουν την ερωτική πρόκληση με τη φράση : Τά α λίλι για μπάτα. Αυτό σημαίνει: «Έλα κοντά μου, πάπια!» -και τους κάνουν τα γλυκά μάτια, γιατί η προσφώνηση «πάπια» είναι ιδιαίτερα κολακευτική για τις όμορφες αραπίνες που περπατούν κουνώντας προκλητικά τους γοφούς τους. Η απάντηση του ομίλου των γυναικών είναι μια σκέτη περιφρόνηση: Ου ά ναμα λι έ! «Δε με νοιάζει!», που σημαίνει: «Δεν με ενδιαφέρεις!». Η ομάδα των ανδρών, εκλαμβάνοντας την απόρριψη ως ερωτικό παιχνίδι πρόκλησης, επαναλαμβάνει την πρόσκληση: Τά α λίλι φελ μουχάτα! Δηλαδή: «Έλα στον σταθμό!». Τότε οι γυναίκες οφείλουν να επαναλάβουν το απορριπτικό ρεφραίν, λέγοντας πάλι «Ου ά ναμα λι έ!», δηλαδή: «Δεν με νοιάζει».

Το τραγούδι συνεχίζει έτσι, αλλά δεν θυμάμαι όλους τους στίχους όπως μου τους απάγγελνε η γιαγιά μου για να κοιμηθώ.

Θυμάμαι αχνά-και τρομάζω ακόμα-εκείνη τη στιγμή που σταμάτησε απότομα το τραγούδι, και μαζί σταμάτησε και το κλάμα του μωρού! Τη θυμάμαι τη στιγμή σαν να την έζησα, αλλά δεν ορκίζομαι κίόλας πως την έζησα, όταν πετάχτηκε μια γυναίκα από τη μπουγάδα της αλαφιασμένη, έλυσε το μαντήλι απ'το κεφάλι της κι αρχίζει να ουρλιάζει: «Ελ ζουγάγιαρ! Ελ ζουγάγιαρ!»: «Το παιδί! Το παιδί!».

Έτσι, απλά, ο κροκόδειλος είχε καμωθεί πως έκλαιγε όπως κλαίει το μωρό κι είχε σκύψει το κατάμαυρο το βρέφος, είχε βγει απ'τις φασκιές του κι είχε μπουσουλήσει προς το μέρος του ενόσω η μάνα, ανέμελη, σαπούνιζε τα σεντόνια. Με βλέμμα γεμάτο περιέργεια είχε τότε σκύψει το μωρό να δει από πού ερχόταν το κροκοδείλιο κλάμα. Και την ίδια στιγμή ο αλιγάτορας άνοιξε ένα στόμα να! τεράστιο, και της τόκανε το μωρό της μια χαψιά.

Συχνά τη σκεφτόμουνα αυτήν την εικόνα. Και όταν ήταν κατακαλόκαιρο στο Χαρτούμ και καθόμασταν όλοι στα μπαλάτια, στα μωσαϊκά, να δροσιστούμε. Και τον χειμώνα, σαν έμπαιναν οι ανεμιστήρες οροφής στα πλαστικά καλύμματά τους κι άνοιγαν τα διπλά κρεβάτια που'ταν κονσόλες για να βγουν αποκάτω τα σκεπάσματα. Το γλέντι και ο χορός έδιναν κι έπαιρναν, κι εγώ τα έραβα μόνη μου τα φορέματά μου, γιατί μου'χε δώσει η θειά μου η Θεοδίτσα ένα πατρόν και ξεπατίκωνα.

Όταν γέννησα τη Δανάη, και για όσο θα΄μουν λεχώννα, θα΄χα την Τίτα να με βοηθά. Και την αδερφή της, τη Λίτσα. Που στην πραγματικότητα οι δυο τους με μεγάλωσαν, γιατί η μάνα μου η Βασιλική είχε πεθάνει σε κακό τοκετό δυο χρόνια μετά που γεννήθηκα και δεν πρόλαβα ν΄αποκτήσω αδέλφια. Η Θεοδίτσα- Τίτα την φωνάζαμε- είχε μείνει ανύπαντρη, έλεγε «για να μην έχει τα χαΐρια της μάνας της της Βαΐτσας». Εγώ, βέβαια, ποτέ δεν ρώτησα ποια ήταν αυτά τα χαΐρια. Δεν μου αρέσει να ρωτάω, θέλω ο άλλος να μου λέει τα πράγματα με τη δική του θέληση, να μην τον ζορίζω.

Όμως ήρθε η εποχή που από μόνες τους οι θειάδες μου κατέβασαν κι άνοιξαν τα ημερολόγια της γιαγιάς της Βαΐτσας και μου διάβαζαν λίγο-λίγο, μέρα τη μέρα, όλο το χρονικό εκείνης της νεανικής της γνωριμίας.

Πώς είχε πρωτοσυναντηθεί με τον μεγάλο έρωτά της, στην κεντρική πλατεία του χωριού. Πώς ξέκλεβε χρόνο εκείνος –που΄ταν φορτοεκφορτωτής- για να τη συναντάει κρυφά την ώρα που πήγαινε να σουρουπώσει, προτού αναχωρήσει για το χωριό του. Πώς ήταν το πρώτο τους φιλί. Πώς ήταν το δεύτερο, το πιο όμορφο φιλί τους.

Έπειτα, μετά από ατελείωτες σελίδες που μου διάβασαν, άρχισα κι εγώ να ρωτάω.

Εκείνες τα ήξεραν τα πάντα, από την αρχή ως το τέλος.

Ήξεραν για ποιο λόγο κάθε σελίδα απ΄το τετράδιό της είχε κι από ένα ξεραμένο γιασεμί.

Ήξεραν γιατί είχε τελειώσει αυτό το ειδύλλιο- γιατί όλο τον ξεγλίστραγε τον γάμο ο μεγάλος της έρωτας.

Και ήξεραν, ακόμα, για πότε είχε βρεθεί στεφανωμένη η γιαγιά-Βαΐτσα με τον παππού τον Μιχάλη.

4. Άμα δεν θέλεις να τον χάσεις

Η ΠΡΟΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ είχε γεννηθεί στα Δαρδανέλια της Μικράς Ασίας- όχι μακριά από την αρχαία Τροία. Οι γονείς της -οι προ-προπάπποι μου- ήταν αγράμματοι άνθρωποι. Ούτε την υπογραφή τους δεν ήξεραν να βάλουν. Καταλαβαίνουν, όμως, πολλά πράγματα: ίσως και περισσότερα απ'όσα καταλαβαίνουν οι σημερινοί γονείς.

Όταν εκείνη και τ'αδέρφια της ήταν ακόμη παιδιά, ούτε που ήξεραν τι θα πει κρεβάτι. Είχαν μόνο μια κουβέρτα για όλους και ξάπλωναν όλοι μαζί, ο ένας δίπλα στον άλλον, με τη μάνα στη μία άκρη και τον πατέρα στην άλλη. Έβαζαν την αμπάρα στην έξω πόρτα της αυλής κι έβλεπες, όπως πήγαινες με προσανατολισμό ανατολικομεσημβρινό, σκυθρωπές σκιές ανθρώπων να κινούνται στην ομίχλη, κάτω από σκεπαστά χαγιάτια. Στο πρώτο δωμάτιο, το ισόγειο, τους έβλεπες όλους καθισμένους στον σοφρά, να ψήνουν καρύδια και κάστανα στη θράκα. Ολόγουρα είχε ντουλάπια για τα βαριά στρωσίδια, τις βελέντζες και τις φλοκάτες.

Υπήρχε κι εκείνο το μακρινάρι το δωμάτιο που έμοιαζε με σημερινό διάδρομο και που το έλεγαν "το δωμάτιο το λούνγκο", να πηγαίνει ίσα μέσα στο βάθος του σπιτιού, όπου κατέληγε το βλέμμα σου σ'ένα καντήλι αναμμένο κάτω από μια Γλυκοφιλούσα κι ολόγουρα θυμιατό και άλλα πράγματα αγιώτικα. Εκεί ήταν κι ένα σεντούκι με προικιά που'χαν πάνω χαραγμένη την ημερομηνία του υμέναιου: χίλια οκτακόσια τόσο.

«Έ, ρε μάνα μου, εποχές!» σκέφτηκα.

Στα δεκαοκτώ της την αρραβωνιάσανε την προγιαγιά τη Βαΐτσα με τον μεγαλέμπορο Μιχάλη Λάππα, καλή του ώρα. Εκείνη την εποχή όλη η φορτωτική από τον δρόμο Κιρκά-Τσομπάν Κιοί γινόταν με γαϊδουράκια μπροστά και με κάτι ψωροκαμήλες μπουνταλάδικες από πίσω. Όμως με τον Μιχάλη τον Λάππα το εμπόριο γρήγορα απλώθηκε στην αγορά της Κομοτηνής: μετέφεραν σε κασόνια -δύο τενεκέδες το καθένα- τα μεγάλα τρίριγα σακιά της ζάχαρης και του ρυζιού και τα πάνινα σακιά με άλευρα και σιμιγδάλια. Ήταν προκομμένος ο προπάππος μου και η Βαΐτσα έμαθε να τον σέβεται και να τον θέλει.

Μια μέρα, για να μην σας τα πολυλογώ, ανακάλυψα καταχωνιασμένο το τετραδιάκι με τα ποιήματά της, όπου -κορίτσι τότε- η Βαΐτσα έβγαζε τα σώψυχά της σε στίχους νοσταλγικούς και λόγιους, μα ολότελα ανορθόγραφους:

«Θέλω να φύσω αυτόν τον κόσμον

να πα να ζήσω με τα βουνά

της γης τα χόρτα να με λατρεύουν

με τα λεοντάρια να κατικώ

να έχω τα βουνά γειτώνους

και τα λαγκάδια Συντροφιά

και τα κακόμοιρα πουλάκια

για μια μικρή Παρηγοριά»

Άς υποθέσουμε ότι μιλάμε για μια γυναίκα πενήντα χρονών σαν κι εμένα, που ζει σε μεγαλούπολη του εικοστού πρώτου αιώνα. Αυτή η γυναίκα γνωρίζει έναν άντρα και το πρώτο βράδυ κιόλας κοιμάται μαζί του κι έχουν μεγάλη χημεία στο κρεβάτι. Περνούν κάποιοι μήνες και η γυναίκα αρχίζει να σκέφτεται πως «Όπου νά'ναι θα μου πει να συγκατοικήσουμε». Ελπίζει, λοιπόν, για μήνες συνεχίζει να ελπίζει, το βιολογικό της ρολόι χτυπάει, αλλά εκείνος τίποτε. Ούτε νύξη για συγκατοίκηση. Για γάμο, δε, ούτε που το συζητώ. Τότε τι κάνει; Κάθεται με κάποιον που δεν καίγεται για σοβαρή σχέση;

Όχι βέβαια. Και μη βρεθεί κανείς να μου πει ότι υπερβάλλω ή ότι έχω πεπλανημένη εικόνα των πραγμάτων!

Σ'εκείνες τις εποχές βέβαια μια γυναίκα δεν κοιμόταν μ'έναν άντρα από το πρώτο βράδυ, ούτε απ'τον πρώτο μήνα, εκτός σπανίων εξαιρέσεων ελευθεριότητας-κι αν τό'κανε αυτό, το κάλυπτε μια χαρά και δεν το 'λεγε ούτε του παπά. Στην καλύτερη των περιπτώσεων φρόντιζε να μείνει έγκυος για να επισπεύσει τα πράγματα. Πόσες φορές τ'ά'χω σκεφτεί αυτά και πόσες φορές μ'έχουνε θυμώσει! Στην εποχή της προγιαγιάς μου έμενε η γυναίκα στο ράφι, αν συναναστρεφόταν τίποτε τέτοιους ανεξάρτητους ή ορκισμένους εργένηδες ή ποιητές ή κρυπτομοφυλόφιλους κουλτουριάρηδες. Αυτόν τον έναν, τον σπάνιο και μοναδικό, που τον έβρισκε στο νυφικό της κρεβάτι να την ξεπαρθενιάζει, αυτόν η γυναίκα μάθαινε να τον αγαπά και να τον σέβεται.

Έτσι, μόνο και μόνο για να δω τα χαΐρια της Βαΐτσας που δεν έμοιαζε με τις άλλες, έψαξα να μάθω πώς είχε συμβιάσει τον γάμο της με τον ανεκπλήρωτο έρωτά της. Την απάντηση μου την έδωσε μια σελίδα απ' το τετράδιό της, όπου έγραφε το εξής:

«Αμα λοιπόν δεν θέλεις να τον χάσεις

Βάλτον στη γλάστρα φύτεψε τον γιασεμί».

Τότε κατάλαβα: το είδε μπροστά της, ο νεανικός της έρωτας δεν είχε σοβαρές προθέσεις και μονάχη της έδωσε επισήμως τέλος στο ρομάντζο. Τον καταχώνιασε για τα καλά στο χρονοντούλαπο και προχώρησε τη ζωή της, διαλέγοντας για σύζυγο τον πιο άξιο.

Κι ας μην τον αγάπησε ποτέ τρελά, όπως ερωτεύονται τα πουλιά.

Γιατί τα πουλιά είναι φευγάτα, και πάνε.